

A legjobb kérdés paradoxona

TNE119

2023. 01. 10.

1. Kérdéskérdések – a paradoxon bevezető jellegű leírása

Ebben a dolgozatban Ned Markosian 1997-es tanulmányában bemutatott paradoxont fogom ismertetni és elemezni. A paradoxont, melyet a kérdés paradoxonának¹ szokás nevezni, Markosian egy rövid kis történettel vázolja fel. A történet olyan helyzetbe kényszerít minket, amelyben kénytelenek vagyunk szabatosan átgondolni, hogy melyik kérdés nem csak a filozófia, hanem az emberiség számára legfontosabb kérdés. Mielőtt kritikailag elemezném a paradoxonra adott válaszokat, és egy saját válasz alapvonalait vázolnám, összefoglalom magát a paradoxont, szorosan követve Markosian eredeti tanulmányát.

„Történt egyszer, hogy a világ vezető filozófusainak nemzetközi konferenciáján egy angyal jelent meg, és azt mondta: „Isten küldöttjeként jöttem hozzátok és megengedem, hogy bármilyen kérdést feltegyetek, amit csak akartok - de csak egyet! - és én válaszolni fogok rá. Mit szeretnétek kérdezni?”²

Így kezdődik a kis történet, amiről feltehetjük, hogy egy baráti beszélgetésből született, erre a szerző lábjegyzetben utal is.³ Ennek ellenére a rejtvényen nem csak nevetni érdemes, hanem akár elgondolkodni is, hiszen a valószínűtlen felvezetés egy paradoxon kifejtését szolgálja.

Ebben a történetben azt olvassuk, hogy miután az angyal megjelenik a filozófusok egy csoportja előtt, hamarosan a világ szinte összes filozófusa részt vesz az angyal ajánlata miatt kialakult vitában. Ez a mi időnkben a villámgyors kommunikáció miatt könnyen el is képzelhető. Tehát ebben az értelemben az angyal megjelenik általában véve „a filozófusok” előtt, és lehetőséget kínál nekik arra, hogy feltegyék „a kérdést”. A filozófusok első gondolata nyilván az, hogy eme kérdés megtalálásához időre van szükségük. Meg is kísérlik kérni az

¹ Markosian (1997, 95).

² „Once upon a time, during a large and international conference of the world's leading philosophers, an angel miraculously appeared and said, 'I come to you as a messenger from God. You will be permitted to ask any one question you want - but only one! – and I will answer that question truthfully. What would you like to ask?'”
Markosian (1997, 95).

³ Mark Aronszajn és Donald Turner van említve. Markosian (1997, 97).

angyalt, hogy az hagyjon nekik némi gondolkodási időt. Az angyal felmutatva jóakarátát⁴ elfogadja a kérést. "De akkor készüljétek fel", figyelmeztette őket, „Ez az egy esélyetek lesz!”⁵

Miután megkapták az igen drága időt, annak minden értékes percét kihasználva a filozófusok elmélkedésbe kezdenek.

(Q1)⁶ Mikor jobb mérni az olaj szintet, amikor a kocsimotor hideg vagy meleg állapotban van?⁷

Q1 képében láthatjuk meg az első lehetséges kérdést, ami valójában ellenpéldaként szolgál.⁸ Mint kiindulópont az egyszerű emberek és gondolkodás szintjén maradva nem lehet eltekinteni az ilyen kérdésektől. Ezek a tárgyi kérdések, melyek a világról kérdeznek valamit. Vannak azonban olyan helyzetek, amikor az embernek egy ilyen kérdésre való válasz a legfontosabb.

(Q1') Hol van a családiszéf kulcsa?

Ez hiába praktikus, vagy tárgyi kérdés, nagyon sok múlik rajta – például – egy kellemetlen anyagi helyzetbe került édesanya számára. Egy ilyen szituációban lévő ember számára valószínűleg abban a pillanatban teljesen érdektelen bármely kérdés, amivel a filozófusok elő tudnának állni. Őt – az adott pillanatban – nem érdekli se a szabad akarat sem a lélek halhatatlansága, neki ételt kell raknia az asztalra, amit a kisgyerekei vesznek körül.

Tehát, hiába állítja be a történet ezt, vagy bármilyen tárgyi kérdést haszontalannak vagy értéktelennek, vannak olyan helyzetek, amikor az embernek nincsen más vágya, mint megtalálni egy kulcsot egy széfhez. Nekünk azonban, hogy a rejtélyt megoldó kulcshoz⁹ jussunk, a tárgyi kérdések közül a vizsgálódást metaszintre kell emelni.

⁴ A jóakarát problémája a későbbi vizsgálódások során fontos mozzanata lesz a történetnek.

⁵ 'But be prepared then ,he warned them, 'for you will only get this one chance.' Markosian (1997, 95).

⁶ A továbbiakban szeretném a példákat az eredeti szöveghez igazítva számozni és elnevezni. A Q mint (question) kérdés, A mint (answer) válasz és a későbbiekben P mint (proposition) propozíció.

⁷ „(Q1) Is it better to check your oil when the car is hot or when it is cold?” Markosian (1997, 95).

⁸ Vagy a keretes szerkezetű szöveg csattanójaként.

⁹ Vagy kulcsokhoz.

(Q2) Mi lenne a legjobb kérdés, amit feltehetnénk, és mi lenne a kérdésre adott válasz?¹⁰

A filozófusok gondolatmenete a Q2-es kérdéssel folytatódik. Kilépve a tárgyi kérdések közül Q2 már magára a kérdésre kérdez rá, amelyet fel kellene tenni az angyalnak. Itt megkezdődik a lehetséges önreferálás, ami elkerüli a filozófusok figyelmét.¹¹ Q2 azonban nem felel meg az angyal kritériumának, nem egy kérdés, hanem felbontva valójában kettő.

(Q2') Mi lenne a legjobb kérdés, amit feltehetnénk neked?

(Q2'') Mi lenne a legjobb kérdésre adott válasz?

Ha jobban megnézzük Q2 így nem megfelelő, tehát el kell vetni. Viszont hamar felmutatja azt, hogy valójában ez a két tag az, amire a filozófusok kíváncsiak. A legjobb kérdés és arra a válasz. Ha azonban Q2 nyomán a kettőt egyszerre nem lehet feltenni, mennyit érnek önmagukban?

(Q3) Mi a válasz arra a kérdésre, amely a legjobb kérdés lenne számunkra?¹²

Láthatjuk, hogy Q3 megegyezik a Q2-es kérdés második tagjával. Nem elégíti ki minden kíváncsiságunkat ugyan, de egy gondolat erejéig elmerenghetünk rajta. Egy válasz akkor is hasznunkra tudna válni, ha nem tudjuk a kérdést, ez tagadhatatlan.

(A3) Létezik a gondviselő Isten.

Az A3-as válasz nem csak megnyugtatóna minden hívő ember lelkét, a kételkedőket is meg tudná győzni róla, hogy elfogadják Isten létezését.¹³ Mindezt úgy, hogy nem tudjuk mi volt a kérdés. A problémát akkor kell felismernünk, hogyha látjuk, vannak a kérdés nélkül értelmetlen válaszok is.

¹⁰ „(Q2) What would be the best question for us to ask, and what is the answer to that question?” Markosian (1997, 95).

¹¹ Erről később bővebben lesz szó.

¹² „(Q3) What is the answer to the question that would be the best question for us to ask?” Markosian (1997, 96).

¹³ Az már egészen más, hogy vajon a hit megfosztása az emberektől milyen világot teremtené, de ebbe most nem is érdemes belemenni.

(A3') Negyvenkettő.

Az A3'-as példát a Galaxis Útikalauz stopposoknak című könyvben olvashatjuk, amiben a mindentudó számítógép hosszú éveken át váratta alkotóit ezzel a válasszal, amit persze elégedetlenül fogadtak. Hogy is ne tették volna, hiszen önmagában a „Nagy kérdésre” adott válasz értelmezhetetlen.

Ennél még nagyobb problémát okozhatnak az eldöntendő kérdések is, amikhez csak helyeslő vagy tagadó válasz tartozhat.¹⁴ Egy igennel, vagy nemmel pedig nem sokra mennénk. Még egy ilyen válaszból talán tudnánk valamire következtetni:

(A3'') A szeretet.

Talán a szeretet a legfontosabb dolog a világon, vagy az aktust, amit a legjobban tesszük, ha gyakorlunk. Ez nem tűnik túl hihetetlennek, és a legnépszerűbb, általánosabb világnézetek alapján akár ez az angyal megerősítése nélkül is felismerhető. Ugyanakkor a kétely akkor is ott élhet bennünk, hogy mi van akkor, ha az A3''-as válasz valójában az általunk feltételezett kérdés negációjára válaszol? Mi van, ha egy túlértékelt és valójában értéktelen fogalom köré építjük életünket? Biztosak sosem lehetnénk benne.

Még ha az A3''-as válasz tartogat számunkra bármi tartalmat, talán többet is, mint egy igen, vagy nem, teljesen elégedettek sosem lehetnénk vele.

Így kimondhatjuk, hogy a Q3-as kérdés nem megfelelő. A bármilyen tartalommal bíró válaszból hiába tudnánk következtetni a kérdésre, abban sosem lehetnénk biztosak. Így, hamar kelepcebe kerülnénk, tehát érdemes tovább folytatni a vizsgálódást.

(Q3') Mi az a kérdés, amelyet legjobb lenne feltennünk számodra?

A Q3'-as kérdés hasonlít Q2'-hez, és ismét csak a remélt információk felét tudja csak szolgáltatni, ebben az esetben a legjobb kérdést. Ugyan nem elégítene ki minket, de talán hasznosabb választ adna, mint Q3. A legjobb kérdés tudatában talán lehetőségünk lenne azt elemezni, és talán magunktól megtalálni rá a választ. Ugyan nem várhatjuk meg, hogy az angyal

¹⁴ Markosian (1997, 96).

száz év múlva visszatérjen, megválaszolva a legjobb kérdést,¹⁵ de ez nem azt jelenti, hogy mi magunk nem tudnánk kitalálni. Persze a saját válaszunk helyességében sosem lehetnénk biztosak, de mint vizsgálándó cél legalább irányt nyújtana számunkra.

Az előbb felsorolt kérdések közül talán Q3' volt a legjobb, amiből a legjobban jöttünk volna ki, még akkor is, ha rengeteg kivetnivalót hagyott volna maga után. Összességében látjuk, hogy érdemes tovább kutatnunk egy új kérdést keresve.

A történetben a filozófusok kétségbeesésének egy fiatal logikus ezzel a kérdéssel vet véget:

(Q4) Mi a rendezett pár, melynek első eleme az a kérdés, amelyet a legjobb lenne nekünk feltenni számodra és amelynek második eleme a válasz erre a kérdésre?¹⁶

Ez a kérdés külsőre nagyon hasonlít Q2-re. Tartalmaz mindent, amire kíváncsiak vagyunk, mindezt olyan módon, hogy megfelel az angyal követelményeinek, és egy kérdés marad, ami szimplán kettő tagú választ kíván. Úgy tűnik, hogy megvan a legjobb kérdés, de ez milyen implikációkkal jár?

Az angyal így felel:

(A4) Az a rendezett pár, amelynek első eleme az a kérdés, amit az előbb kérdeztél, és amelynek második eleme ez a válasz, amit adok most neked.¹⁷

Az A4-es válasz adja tehát a történet csattanóját, és mutatja fel a paradoxont, amibe a filozófusok keverték magukat. Hiába találták meg a legjobb kérdést, a rá adott válasszal mégsem elégedhetnek meg.

¹⁵ Markosian (1997, 96).

¹⁶ „(Q4) What is the ordered pair whose first member is the question that would be the best one for us to ask you, and whose second member is the answer to that question?” Markosian (1997, 96).

¹⁷ „(A4) It is the ordered pair whose first member is the question you just asked me, and whose second member is this answer I am giving you.” Markosian (1997, 96).

„Ezen rövid történet adja számunkra azt a kis rejtvényt, amelyet meg kell oldanunk. Mikor a filozófusok feltették a Q4-es kérdést, úgy tűnt, hogy ez a kérdés volt az ideális sajátos helyzetükhöz. De mint kiderült, Q4 nyilvánvalóan nem volt helyes kérdés. Jobban jártak volna, ha azt kérdezik, hogy mikor jobb mérni az olaj szintet, amikor a kocsimotor hideg vagy meleg állapotban van. A rejtély tehát a következő: Hol rontották el?”¹⁸

A paradoxon vizsgálatának célja a továbbiakban tehát az, hogy feltárja, hogyan alakult ki a paradoxon, és megtalálja a legjobb megoldást, amivel fel lehet azt oldani. A következő szakaszban emellett érvelek, hogy a paradoxon abból származik elsősorban, hogy a filozófusok tárgyszintű kérdés helyett egy metaszintű kérdést tesznek fel. A dolgozat harmadik szakaszában két olyan megoldást is megvizsgállok, amely megtartja a kéttagú kérdésformát és annak metaszintű megközelítését, mégsem merülhet fel vele kapcsolatban az eredeti paradoxon – bár más nehézségeket felvetnek. Végül, az utolsó szakaszban, egy olyan hasznosság-központú megközelítést javaslok, amely elveti a kéttagú kérdésformát és a hasznos proposíciókra rákérdező tárgyszintű kérdést tesz fel. Bár az eredeti paradoxont ez a megközelítés is feloldja, de sajátos, és tanulságos új problémákat vet fel.

2. A paradoxon szíve – A tárgyszint és a metaszint különbsége

Első pillantásra is látjuk, hogy Q4 egy igazán jó kérdésnek tűnik, hasonlóképpen érzünk, mint ahogy a filozófusok vagy az angyal. Q4 egyetlen hibája az, hogy túl jó kérdésnek tűnik, sőt a legjobbnak. A kérdés paradoxona valójában abból fakad, hogy Q4 tűnik a legjobb kérdésnek. Ha ez tényleg így van és Q4 valóban a legjobb kérdés, már pedig az őszinte angyal így látja, tehát nem lehet másképp, akkor csakis A4 a jó válasz rá. Ezek után abban a helyzetben találjuk magunkat, ahogy azt a történet filozófusai is tették, hogy nem tudtunk meg semmi hasznosat. Vagyis Q4 mégsem lehet a legjobb kérdés. Ez pedig ellentmond annak a kiinduló feltevésnek, hogy Q4 a legjobb kérdés. Ha viszont nem Q4 a legjobb kérdés, akkor Q4-re valamilyen kielégítőbb választ kellene adniuk, mint az angyal ad (például elárulhatná, hogy Isten valóban

¹⁸ „The above story leaves us with another little puzzle to solve. At the time the philosophers asked Q4, it seemed like that question was the ideal one for their peculiar situation. But as it turned out, Q4 was obviously not at all the right thing to ask. (They would have been better off asking whether one should check one's oil when the car is hot or when it is cold.) The puzzle, then, is this: What went wrong?” Markosian (1997, 97).

létezik), de ha így van, akkor megint csak Q4 tűnik a legjobb kérdésnek, hiszen ez biztosítja, hogy tényleg a legjobb választ kapják meg a filozófusok, és tudják is, hogy a legjobb kérdést tették fel. Ha azt feltételezzük, hogy Q4 a legjobb kérdés, akkor nem az a legjobb kérdés, ám ha azt tesszük fel kiindulásként, hogy nem Q4 a legjobb kérdés, akkor úgy tűnik, hogy Q4-nek kell lennie a legjobb kérdésnek. Úgy tűnik, valamelyik feltevésből e kettő közül ki kell indulnunk, de mindkét feltevés ellentmondáshoz vezet, és így áll elő a paradoxon.

A paradoxon mibenlétének ennél pontosabb feltárásához vissza kell térnünk a Q2-es kérdéshez, ahol is a filozófusok elérnek az első fordulathoz, és a tárgyiszintről metaszintre emelik a kérdéskört. Ezt azért teszik, mert a tárgyi kérdések között rengeteget találnak, amit érdemes lehetne kérdezni. Legyen az Isten létére, a lélek halhatatlanságára, vagy a szabad akaratra vonatkozó kérdés. Mindet jó kérdésnek, sőt esélyesen a legjobbnak találják, ezért nem tudnak választani. Nem is csak azért, mert nem tudják eldönteni melyikre a legkíváncsiabbak, hanem azért, mert a kérdés a választól függően emelkedhet a legjobb kérdéssé. Ha megtudnánk, hogy Isten nem létezik, akkor annak egészen más következményei lennének, mintha a lélek halhatatlanságáról biztosítana minket az angyal. Ennek az ellenkezője is igaz lenne, ha Isten létezik, de a lélek halandó. Tehát az Isten létére kérdezni csak akkor érdemesebb, ha a válasz rá igenlő, ha tagadó, akkor jobb a halhatatlan lélekről tudni. Összességében tehát a filozófusok ráébrednek, hogy a legjobb kérdést nem az határozza meg, hogy mire kérdez rá, hanem az, hogy milyen válasszal jár. Éppen ezért lesz később fontos, hogy a legjobb kérdésben a legjobb válasz is helyet kapjon.

Tehát felismerve azt, hogy a tárgyiszinten található kérdések közül nem tudják eldönteni melyiket lenne érdemes megkérdezni, ezért metaszintre lépnek tovább. Ez azt jelenti, hogy olyan kérdést tesznek fel, ami nem egyszerűen rákérdez valamire, hanem amelyik úgy kérdez rá valamire, hogy egyszersmind valamiképpen az angyalnak kell a kérdést hallva levezetnie vagy megítélnie, hogy melyik kérdés az, amire közvetlenül válaszolnia kell. Azaz a metaszintű kérdés egy olyan kérdés, amire legalább részben a válasznak is egy kérdésnek kell lennie. A Q2-es kérdésben ez a metaszint már megjelenik, mivel ebben már megjelenik az a kérdés, ami arra kérdez rá, hogy melyik az a legjobb kérdés, amire végül majd az angyalnak válaszolnia kell.

Ami elkerüli a filozófusok figyelmét az az, hogy a metaszintre lépésnek vannak bizonyos kockázatai. A veszély abban rejlik, hogy a legjobb kérdés – amennyiben az metaszintű – referálhat önmagára. Míg egy tárgyi kérdés semmiképpen sem ismétlődhet meg a rá adott

válaszban, addig egy metaszinten lévő igen. Pontosan ez történik a történetben, és innen adódik a paradoxon.

A Q4-es kérdés él a kettősséggel, de míg Q2 két kérdést tartalmaz, ahogy láttuk: (Q2) = (Q2';Q2''), addig Q4 egy kérdésként csupán egy két tagú választ követel, aminek első tagja a legjobb kérdés, második a rá eső válasz.¹⁹ Hogyan tudunk leírni egy kéttatú választ, ha az a válasz X:

(X) [Q;A]²⁰

Ebben a helyzetben a filozófusok kérdése Q4 egy ilyen választ kíván. Az első tagként a legjobb kérdést, másodikként a választ.

(X) [A legjobb kérdés; rá a válasz]

Az angyal ítélete szerint azonban,²¹ Q4 a legjobb kérdés. Ekkor kerülünk abba a helyzetbe, hogy az X válasz első tagja maga a Q4-es kérdés lesz.

(X) [Q4; A]

Mi ez után a teendő, ha a legjobb kérdés két tagú válaszának első tagja önmaga lesz? Az angyalnak behelyettesítés után a második tagként magát a választ kell elhelyeznie.

(X) [Q4; A4]

(A4) [Q4; A4]

Azt látjuk, hogy a Q4-es kérdésre várt válasz első tagjaként az angyal magát a Q4-es kérdést jelölte ki. Ez volt az a hiba, amit a filozófusok nem vettek észre akkor, amikor kiléptek a tárgyi kérdések köréből. Abban a pillanatban, amikor a pár első tagja Q4 is lehet, majd attól fogva a

¹⁹ Bár meg kell említeni, hogy ezzel a rejtvényre elsőként válaszoló Theodor Sider nem ért egyet, ő is hamar túllép ezen kételyén. Sider (1997, 97).

²⁰ E jelölésmódot Alexander és Michael Scott-tól veszem át. Scott, Scott (1999, 331).

²¹ Amiben éppen még nem érdemes kételkednünk.

második tag (A4), csakis önmaga lehet. A legjobb kérdésre az a válasz, ami a kívánt tagok második tagja. Tehát A4 egyszerre a második a tagja a Q4-es kérdés által feltett párnak és a válasz Q4-re.

A helyzetben kettő önreferencia történik. Elsőként Q4 önmagára kérdez rá, hiszen a legjobb kérdés Q4, így a pár első tagja lesz. Másodjára A4, vagyis Q4-re adott válasz egyenlő az általa adott válaszpár második tagjával.

Azt látjuk, hogy ez a behelyettesítés a metaszinon bármilyen probléma nélkül megtörténhet. Az csupán a filozófusok feltételezése volt, hogy a válaszpár tagjai már tárgyi kérdése lesznek. Azonban azt nekik is látniuk kellett volna, hogy a tárgyi kérdések nem feleltek meg még nekik sem, mint legjobb kérdés, így sejteniük kellett volna, hogy a legjobb kérdés még az angyal szerint sem tárgyi kérdés lesz.

Azt fontos tisztázni, hogy mindez eddig bizonyos mértékben hipotetikus maradt, és csak a metaszinon lépés veszélyeit mutatta be. Egészen véletlenül úgy adódik, hogy a történet szerint a filozófusok áldozatául esnek a fent említett veszélynek, így egyszerre az ő helyzetüket is bemutatja, mint hibát. Ugyanakkor mitől lesz ez hiba? Onnan, hogy ők nem erre számítottak, és más választ vártak. Az angyal válasza tökéletes, és jó válasz, amennyiben Q4 valóban a legjobb kérdés. Úgy nem is válaszolhatott volna mást. Viszont ez a nem kielégítő válasz az, ami a filozófusokat arról győzi meg, hogy mégsem jó kérdést tettek fel. Innen fakad tehát a paradoxon, hogy amennyiben Q4 a legjobb kérdés, akkor csak A4 lehet rá a válasz, viszont egy haszontalan válasszal bíró kérdés mégsem lehet a legjobb kérdés.

Mi van akkor, ha ragaszkodunk hozzá, hogy Q4 valóban nem lehet a legjobb kérdés.²² Hogyan is lehetne, ha ilyen haszontalan választ ad rá az őszinte és jóakarátú angyal. Ha Q4 nem a legjobb kérdés, akkor el kell fogadnunk, hogy van egy másik kérdés, ami jobb Q4-nél. Válasszunk ki egy tetszőleges legjobb tárgyi kérdést:

(Q5) Létezik szabad akarat?

(X) A5

Erre a Q5-ös kérdésre az angyal az A5-ös választ adná nekünk. Azonban, mielőtt megelégedhetnénk vele, hogy van bármilyen legjobb kérdés, amihez egy szimpla válasz jár, vissza kell tekintenünk az általunk elvetett Q4-es kérdésre. Mivel az nem lehet így a legjobb

²² Sider (1997, 97).

kérdés, hanem Q5 az, akkor bármi probléma nélkül feltehetnénk, és a rá kapott válaszban ezt találánk:

(Q4)

(A4) [Q5 Létezik szabad akarat?; A5]

Ebben a szituációban Q4-el nem csak a legjobb kérdést tudnánk meg, hanem arra a választ is. Ezzel abban megbizonyosodhatunk, hogy Q4 mindenképpen jobb kérdés, mint Q5, hiszen több mindent tudunk meg vele, tartalmasabb válasszal rendelkezik. Q5-re válaszul csupán A5-öt kaphatjuk, míg Q4-re válaszul nemcsak A5-öt kapjuk meg, hanem megtudhatjuk, hogy mi a legjobb kérdés is (függetlenül attól, hogy a legjobb kérdés maga Q5 volt-e). Hiába nincs Q5-ben önreferencia, az mégsem tud jobb kérdés lenni Q4-nél. Vagyis ameddig tárgyi kérdés a legjobb kérdés, az már nem lehet a legjobb, hiszen a Q4-re kapott válasz *első tagja magába foglalja úgy, hogy még további információval is szolgál*. Másképpen megfogalmazva: az a tény, hogy a metasztintű kérdés mindig magába foglalja a legjobb kérdést, amennyiben az tárgyszintű kérdés, odavezet, hogy ha a legjobb kérdés tárgyszintű kérdés, akkor az azt magában foglaló metakérdés még jobb kérdés kell hogy legyen, mert több információt nyújt (a metakérdés nemcsak elvezet a legjobb válaszhoz, de azt a tudást is megadja, hogy ez a legjobb válasz). Tehát a tárgyszint és a metasztint megkülönböztetése akkor is paradoxonhoz vezet, ha abból indulunk ki, hogy egy tárgyszintű kérdés kell hogy legyen a legjobb kérdés.

Tehát leszögezhetjük, hogy tárgyi kérdés semmiképpen sem lehet a legjobb. Így már csak azt tehetjük fel, hogy van-e másik kérdés a metasztinten, ami jobb Q4-nél? Ha találunk olyat, akkor azt Q4 automatikusan magába fogja foglalni éppen úgy, ahogyan tárgyszintű kérdéseket magában foglalja. Így a metasztinten lévő kérdések közül is kizárhatjuk az összes kérdést, hiszen nem fogunk találni bármi jobbat. Oda jutottunk végül, hogy Q4-nek és csak Q4-nek kell a legjobb kérdésnek lennie.

Ezért ezen a ponton – úgy látszik – nem tehetünk mást, arra kell gondolnunk, hogy az angyal egy csaló, egy imposztor.²³ Bár, a maga szintjén ezt az állítást sem könnyű elfogadni. Az angyal egy kérdést kínált fel, mire a filozófusok megkérdezték, hogy kaphatnak-e gondolkodási időt. A gyerekes tréfák törvényei alapján itt véget is kellett volna érnie a történetnek. Mi tudjuk, hogy ez nem így történt, és az angyal bizonyította jóakarátát és

²³ Sider (1997, 97).

segítőkészségét. Miért ne hinnénk a szavainak? Miért is akarna túljárni az eszünkön? Olyan nehéz elfogadni azt, hogy az angyal igazat mondott? Ha igen, akkor tovább kell folytatnunk a vizsgálódást.

Egy másik kiindulópontot megragadva, ha a legjobb kérdés nem vált be, és nem elégítette ki eléggé kíváncsiságunkat, akkor módosítsunk rajta. Sider egy olyan módosítást javasol, amivel úgymond rontunk a kérdésünkön.

(Q6)²⁴ Mi az a rendezett pár, amelynek első tagja az egyik legjobb kérdés, második tagja egy lehetséges válasz rá?²⁵

Azt láthattuk, hogy ameddig a legjobb kérdésre kérdezzük rá, lehetséges, hogy önreferencia jöjjön létre, ami gyakorlatilag ellehetetleníti azt, hogy jó választ kapjunk. Ahhoz, hogy ebből a körből ki tudjunk törni, valóban jó megközelítésnek tűnik az, hogy az önreferencia megszüntetése érdekében valahogyan „rontsunk” a kérdésünkön. Amint az már nem lehet a legjobb kérdés, már nem is tud referálni magára, amennyiben a legjobb kérdésre kérdez rá.

A Q6-os kérdés felhagy azzal az ambícióval, hogy a legjobb kérdésre kérdezzon rá. Megelégszik azzal, hogy az egyik legjobbat és annak egyik válaszát kapja meg. Itt történik egy előfeltevés, miszerint több van a legjobb kérdések közül.²⁶ Erről biztosan nem tudhatjuk, hogy igaz, de sejthetjük. Sőt szűkítve a kört Q6, a legjobb kérdések halmaza közül azon kérdésekre kérdez rá, melyekre több lehetséges válasz van. Mi nem tudhatjuk, hogy ilyenből hány van, vagy létezik-e egyáltalán. Ezek mind-mind feltételezések.

A Q6-os kérdéssel így megelégszünk azzal, hogy nem „A legjobb kérdésre” kapunk választ, hanem egyre a sok közül. Legalábbis azt mindenféleképpen kiküszöböltük, hogy ne „A legjobb kérdést” tegyük fel, így esélyünk már mindenféleképpen van, hogy jobb választ kapjunk, mint A4.

Q6 mégis messze-messze áll egy jó kérdéstől, kezdve azzal, hogy amíg csak az egyik legjobb kérdés, addig amíg az angyal önkényesen Q6 első tagját helyettesít, annak csak egy

²⁴ Az eredeti szövegben ez a kérdés más számmal szerepel, de az előző példákat követve a Q6-os megnevezést láttam jónak.

²⁵ „Q5: What is an ordered pair consisting of one of the best questions we could ask and one of its answers?” Sider (1997, 99).

²⁶ Sider valószínűleg arra nem gondolt, hogy a legjobb kérdések halmazába vajon csak tárgyi kérdések, vagy metaszinten lévő kérdések is beletartoznak-e. Ezt a distinkciót azonban később lesz érdemes kivesézni.

lehetséges választ kell adnia. Megint az angyal áldozatául eshetünk, aki így, ha nem segítőkész kedvében van ezt is felelheti:

(X) [Q6;A6]

(X) [Mi a tíz legfontosabb erénye az embernek?; A tizedik a szorgalom.]

Az egyértelmű, hogy ez még mindig jobb válasz, mint az, amit az angyal Q4-re adott, de csekély tudást ad nekünk. Nem tudjuk meg belőle mi a tíz erény, csak az utolsót. Csak egy szeletet kapunk a tortából.

Ugyanakkor ez a válasz még mindig jobbnak tűnik, mint A4. Megtudtunk legalább belőle valamit. Nem sokat, de valamit.

Ezt látva két lehetőség áll fenn. Q6 az egyik legjobb kérdés, vagy nem?

Amennyiben elfogadjuk, hogy Q6 maga is az egyik legjobb kérdés, hiszen ugyanúgy kéttagú választ ad, mint Q4, akkor meghagyjuk annak lehetőségét, hogy referáljon magára és az angyal rossz választ is adhat rá, legyen az A6 vagy egy A4-es formula. Ezzel és a többi hiányosságával együtt összességében így elmondhatjuk Q6-ról, hogy nem egyike a legjobb kérdéseknek. Rengeteg veszélyének hála közepszerűségbe fullad.

Ha Q6 nem az egyik legjobb kérdés, az első tagja semmiképpen sem lehet önmaga, hiszen az csakis az egyik legjobb kérdés lehet. Eme közepszerűség tehát mégis az egyik legjobb kérdéssé teszi, amivel megtudhatjuk mi a legjobb kérdés és rá mi a válasz. Ez így megengedi neki, hogy az egyik legjobb kérdésként első tagja önmaga legyen. Vagyis egy régi-új paradoxonba ütköztünk. Az egyik legjobb kérdés paradoxonába, vagyis a Sider-paradoxonba.²⁷

Ha szeretnénk javítani Sider kérdésén, akkor azt úgy tudjuk megtenni, hogy kivesszük a második tagjából a több lehetőséget.

(Q6') Mi az a rendezett pár, amelynek első tagja az egyik legjobb kérdés, második tagja a válasz rá?²⁸

²⁷ Shi választja szét a kérdés paradoxonát, amit én is Markosan-paradoxonnak, és az egyik legjobb kérdés paradoxonát, amit Sider-paradoxonnak fogok hívni. Shi (2021, 97).

²⁸ Shi (2021, 97.)

Így kiküszöböljük azt, hogy az angyal olyan válaszpárt adjon, aminek második tagja úgymond akármi lehet. Így a kérdés úgymond már csak egy sebből vérzik. Ez bőven elég ahhoz, hogy a lehetőség meg legyen rá, hogy az angyal jobb választ adjon rá, mint Q4-re.²⁹ Úgy gondolom, hogy ezt a kockázatot nem éri meg az, hogy ezzel is „rontsunk” az eredeti kérdésen. Ugyanakkor – bár a javítás ugyan nem menti meg a paradoxontól vagy az önreferálástól a Q6-os kérdést –, ha végül mégsem lenne más kérdés a tarsolyunkban, mint Q6 és Q6’, akkor Q6’-al jobb esélyeink lennének.

Markosian történetének paradoxonját tehát nem olyan könnyű feloldani, főleg, ha az eredeti kérdésen szeretnénk változtatni. A két tagú válasszal rendelkező kérdésforma azonban nem feltétlenül elvetendő. Én úgy látom, hogy két mód van arra, hogy ezt a modellt megmentsük. Mindkettő azt kívánja tőlünk, hogy visszakanyarodjunk a történet elejére.

3. A kéttagú kérdésforma mint megoldás

3.1. Kikötés-alapú megoldás

Mikor a filozófusok sorra vették a tárgyi kérdéseket, és úgy vélték nem tudják melyik a legjobb, akkor nem azok hiányosságait keresték, ahogy mi a Q4-es és Q6-os kérdést vetettük össze. Nem az számít, hogy mennyi információra kérdez rá, vagy mennyit tudunk meg belőle. Ha a legnagyobb tartalomra vágnánk, akár arra is kérhetnénk az angyalt, hogy sorolja fel az összes telefonszámot a földön, vagy sorban mondja el minden ember nevét, aki valaha világot látott. A kérdések megítélésében mondtak csődöt a filozófusok.

Ezt tudván láthatjuk, hogy végső soron arra kérték az angyalt, hogy a legjobb kérdést és annak válaszát mondja el nekik. Az angyal itt bizonyos szempontból csak szűrő, ami átnézi az összes számunkra adódható kérdést, és kiválasztja nekünk a legjobbat. Ahhoz, hogy ez valóban sikeres legyen, módosítanunk kell a kérdésünket.

A fent említett Q2-es fordulat, amikor is a filozófusok metaszintre emelték a kérdéskört egyszerre cselekedtek jó és rosszul is. Felismerték hiányosságukat, hogy nem tudják melyik a legjobb kérdés, azonban azt nem tudták hogyan kérdezzenek rá. Ha ők is inkább szűrőként tekintettek volna az angyalra, aki megítéli és kiválasztja az általuk megismerhető kérdéseket, amik bárminemű tartalmas válasszal bírnak, akkor így kellett volna átalakítaniuk Q4-et.

²⁹ Shi, J.L. (2021, 97.)

(Q7) Mi a rendezett pár, melynek első tagja az a *tárgyi* kérdés, amelyet a legjobb lenne nekünk feltenni számodra és amelynek második tagja a válasz erre a kérdésre?

A Q7-es kérdésben gyakorlatilag kiküszöböltük az önreferenciát. Így a válaszba nem kerülhet bele semmiképpen Q7 mint a rendezett pár első tagja, hiszen az nem tárgyi kérdés. Az angyalnak így választania kellene egy olyan kérdést, amit a filozófusok nem mertek a legjobbnak ítélni. Ő ebben a szerepben tehát inkább egyszerű „szűrő”, aki kiválasztja a legjobb kérdést.

A fő probléma egyszerű és nyilvánvaló ezzel a megoldással. Ha léteznek olyan metasztintű kérdések, melyek jobbak, mint bármelyik tárgyszintű kérdés, azokról a kérdésekről és a rá kapott válaszokról lemaradtunk. Ugyanakkor nem is tekintem ezt a megoldást a probléma valódi megoldásának, mivel inkább megkerüli a problémát, mintsem bármit kezdene vele (még ha valamilyen technikai értelemben tekinthetjük is a kikötés-alapú stratégiát megoldásnak).

3.2. Szubsztantív megoldás

Egy másik vonal, amelyen elindulhatunk az az, hogy egy fontos distinkciót teszünk a kérdések „jósa” és „hasznossága” között. „Egy kérdés jósaát azzal fogom mérni, hogy az emberi faj mennyit profitálna abból, ha választ kapna rá.”³⁰ Emeli ki Sider, anélkül, hogy ezt a gondolatot még a Q4-es modell elemzésekor használná.³¹ Korábban a Q4-es kérdésnél a tetszőleges legjobb kérdés, Q5 azért nem volt jobb, mert tartalmilag többel bírt, és ez a meghatározás valóban a kérdés „jósaára” vonatkozik. De nem a hasznosságára.

Az egész történet, majd a Markosian-paradoxon és Sider-paradoxon, azon a feltevésen alapulnak, hogy az angyal haszontalan választ ad nekik. Márpedig, a jó kérdésre nem járhat haszontalan válasz, ugye? Közel sem, jó kérdésekre igen könnyen lehet haszontalan választ adni.

Ryan Wasserman és Dennis Whitcomb a problémát tárgyaló tanulmánya világosan kifejti, hogy miért. Ők azt állítják, hogy *minden* kérdésre (mindegy, hogy jó vagy rossz) lehet

³⁰ Sider (1997, 97).

³¹ A későbbi zárószóhoz már odailleszti a hasznos kifejezést, de a Q4-es modellt nem próbálja vele módosítani.

igaz, de haszontalan választ adni. Az ő példájukban az angyal mellett a Huckleberry Finn kalandjai című regény szerepel, mint példa.³² Én ezt a Ludas Matyival fogom bemutatni.

(Q8): Ki a szerzője a Ludas Matyi című költeménynek?

Erre az egyszerű kérdésre az angyal többféleképpen válaszolhat, mindvégig őszintén:

(A8) Fazekas Mihály.

(A8') A kedvenc költőm.

Mindkét válasz igaz lehet. Persze a második csak akkor, ha Fazekas Mihály valóban az angyal kedvenc költője.

(A8'') A.

Ez is lehet igaz, amennyiben az angyal bevezeti A-t mint nevet Fazekas Mihálynak.

(A8''') A Ludas Matyi című költemény a szerzője.

A példa jól bemutatja azt, hogyan különbözhet egy válasz jósága, igazsága és hasznossága. Talán A8''' igaz válasznak tűnik, de véletlenül sem hasznosnak. A8' pedig hiába is igaz, merné is egy gimnazista feleléskor ezt válaszolni az irodalom tanárnak, az egész biztosan nem fogja jónak értékelni. Ez nem azt jelenti, hogy nem lenne hasznos, hiszen a tanár és az egész osztály megismeri a felelő irodalmi ízlését. Az igazságuk megegyezik az biztos, és mind ugyanarra a személyre utalnak. (Azt is állíthatjuk, hogy mindegyik válasz ugyanaz, csak másképpen megfogalmazva, de ez most nem érint minket.) A jóságukat most mérhetjük abban, hogy mennyi információt hordoznak. Így A8''' lesz a legkevésbé jó, hiszen kb. semmi újat nem mond, míg A8' a legjobb, hiszen az kijelöli a beszélő érdeklődésikörét. Ezzel szemben azt, hogy mennyire hasznos a válasz, azt igazán csak a kontextus tudja meghatározni. A fent említett gimnazistának A8 lett volna a leghasznosabb, de egy bemutatkozásnál már A8' lenne az.

³² Wasserman –, Whitcomb (2011, 151).

Azt ki tudjuk mondani, hogy mindezen válaszok csak azért tűnnek haszontalannak, mert nem olyan szituációban vagyunk, hogy hasznosnak bizonyuljanak. Úgy látom, hogy a hasznosságukat más-más esetben másképpen értékelnénk.

Ettől függetlenül egyetérthetünk Wasserman és Whitcomb példájával abban, hogy meglehet minden kérdést válaszolni igaz, de haszontalan módon. Vagy pontosabban igaz, de nem oda illő módon. Az egészen biztos, hogy ahhoz, hogy jó eséllyel hasznos választ tudjunk adni, ahhoz érteni, ismerni kell a környezetünket, majd annak elvárásait.

Mi történik itt az angyallal? Hogyan adhatott számunkra haszontalan választ? Amellett szeretnék érvelni, hogy az angyal jó és igaz választ adott, de számunkra haszontalant.

Mind a Markosian-paradoxon, mind a Sider-paradoxon beleesik egy olyan hibába, ami valójában egy egyszerű distinkcióval kiküszöbölhető lenne. Mindkét paradoxon azért válik paradoxonná, mert vagy a legjobb, vagy az egyik legjobb kérdést teszi fel. Az angyal úgy méri fel a kérdéseket, hogy azok hány dologra kérdeznek rá és segítségükkel, mennyi és milyen típusú információt tudnak kinyerni belőle. (Később a válasza is ilyesformán lesz inkább jó, mint hasznos.) A két szerző ezért feleslegesen hibáztatja az angyalt, akinek a kérdésre való válasz hasznossága egy percre sem volt mérvadó. A legjobb kérdéseket úgy teszik fel, hogy azt feltételezik, a jó kérdésekhez nemcsak, hogy jó válasz tartozik, hanem hasznos is. Úgy gondolják az nem lehet jó kérdés, amire haszontalan a válasz, és ez az, amivel az angyal nem ért egyet. Ha figyelembe venné ezt a követelményt, akkor Q4-re nem az A4-es választ adná még akkor sem, ha Q4 több mindenre kérdez rá, mint pl. Q5. Tehát a kérdezőnek muszáj ezt is kikötnie akkor, amikor a kérdését felteszi (legalábbis akkor, ha nem jót akar magának, hanem valami olyasmit, aminek haszna is van a számára az adott helyzetben).

Tegyük fel, hogy a filozófusok elfogadják a jó és a hasznos fenti megkülönböztetését. Ekkor így kellene újfogalmazniuk a kérdést:

(Q7) Mi az a rendezett pár, amelynek első tagja a leghasznosabb kérdés, amit feltehetünk neked, és melynek második tagja rá a válasz?

Közelíthetünk így is a kérdéshez. A kérdésünk ne a legjobb, hanem a leghasznosabb legyen. Ne az határozza meg milyen típusú vagy mennyiségű információra kérdez rá, hanem mennyire hasznos.

A bökkenő az, hogy a leghasznosabb kérdés még mindig referálhat önmagára, ahogy az látszik:

(Q7)

(A7) [Q7;A7]

Ez ismét hipotézis, de el tudunk képzelni olyan helyzetet és értelmezést, hogy a leghasznosabb kérdés a leghasznosabb kérdésre kérdez rá. Hasonló hibába eshetünk, mint legutóbb. Vissza kell tekintenünk az angyal válaszára, és emlékezni miért nem volt kielégítő.

A végső javítást a kérdés válaszához kell illeszteni:

(Q8) Mi az a rendezett pár, amelynek első tagja a számunkra leghasznosabb válasszal bíró kérdés, melynek második tagja rá a válasz?

Erre a filozófusoknak az angyal kénytelen lett volna hasznos választ adni, még ha csak egyet is. A hasznos válasszal bíró kérdés nehezen referálhat önmagára. A fenti példákából láttuk, hogy az önreferencia akkor jelent gondot, ha kérdés kérdésre, válasz válaszra referál. Ameddig a kérdés a válaszra utal előre, önreferencia nem jöhet létre, ha az angyal tiszteletben tartja a kérésünket, és hasznos választ ad.

Az eredeti paradoxont ez a válasz elkerüli, de számos problémát felvet. Ám ezek a problémák ugyanazok lesznek, mint azok amelyek a következő szakaszban tárgyalt, egytagú hasznosság-központú kérdéssel kapcsolatban merülnek fel, mivel a problémák éppen a „hasznosság” fogalmának használatából fakadnak. E problémákat nem itt, hanem a következő szakaszban tárgyalom.

4. A kéttagú kérdésforma helyettesítése egy hasznosság-központú kérdéssel

Látszik, hogy ez eredeti két tagos modellt nem olyan könnyű kijavítani, hiszen sok veszélyt rejt. Azonban van egy másik módja annak, hogy kiküszöböljük az önreferálást és feloldjuk a paradoxont.

Nagyon csábítónak tűnik a gondolatmenet, amin a történet filozófusai haladtak. Amint meghallották, hogy feltehetnek egy kérdést az angyalnak, az első felismerésük az volt, hogy nem tudják melyik a legjobb kérdés. Ebből logikusan arra jutottak, hogy a legjobb kérdést is meg kell kérdezniük a válasszal együtt. Az azonban úgy tűnik elkerülte a figyelmüket, hogy mi is a kérdés.

Ebben a szituációban, amikor is lehetőségük volt a filozófusoknak egy kérdést feltenni, majd arra választ kapni, összességében nem magára a válaszra voltak kíváncsiak, akármilyen is lett volna az. Ha igen, akkor Q3-al meg is elégedtek volna. Valójában ők, ahogy a kérdésre, úgy válaszra is kíváncsiak voltak. Mindezt azért, hogy a két tagból kijelentést tudjanak alkotni. Amikor felteszünk egy kérdést, akkor azt tekinthetjük egy befejezetlen kijelentésnek is. Ezt talán az eldöntendő kérdéseknél látjuk a legtisztábban.

(Q9) Magyarország legmagasabb hegycsúcsa a Kékes?

(A9) Igen.

Egész egyszerűen a kérdőjel helyére pont kerül. A ponttal pedig kapunk egy kijelentést:

(P9) A Kékes Magyarország legmagasabb hegycsúcsa.

Összességében bármilyen párbeszédből vagy választ kapó kérdésből valahogyan egy kijelentést, vagyis proposíciót formázunk. Legyen az egy kéttagú összetétel vagy egy új kijelentés.

Amikor a filozófusok az anglyaltól kérdeztek, akkor valamilyen új tényt, ismeretet, információt akartak szerezni. Ehhez hasonló módon:

(Q10) Mi a legfontosabb erény?

(A10) A bölcsesség.

Egy efféle párbeszédből az anglyal megkapták volna azt a kijelentést, hogy:

(P10) A legfontosabb erény a bölcsesség.

Látszik, hogy P10 magába foglalja a kérdést és a választ is. Hiszen a kérdéssel valójában nem A8-at keressük, hanem a kész kijelentést, amit Q10 és A10 együtt ad.

Ha visszatérünk az eredeti példánkhoz, Q4 és A4 is egy kijelentést alkotott:

(P4) A legjobb kérdés Q4, amire az a válasz, hogy Q4 a legjobb kérdés.

Ez az a proposíció, amit a párbeszédük után a filozófusok kaptak, amivel végül a meg kellett barátkozniuk. Valóban nem kielégítő, főleg P10-hez képest, de ez a paradoxonból fakad. P4 tehát egy hosszabb és pontosabb leírása annak, hogy a filozófusok nem jártak sikerrel.

Az viszont egészen biztos, hogy a filozófusok ezért sem kérdezhették Q3-at, vagyis azt, hogy mi a válasz a legjobb kérdésre, mert akkor csak a választ kapták volna meg, ami a kérdés nélkül nem tud igaz és hasznos kijelentést alkotni. A8-ból sem tudnánk meg, hogy mire vonatkozik.

Ennek fényében azonban, ha nem is kérdezhetik meg a filozófusok azt, hogy mi a legjobb kérdésre a válasz, azt ők is láthatják, hogy amennyiben a kijelentés egy kérdés és az arra adott válasz, és ők nem tudják egyiket sem, de azt igen, hogy a kettő együtt a kívánt proposíció válna hasznukra, akkor miért ne kérdezhetnének rá így:

(Q11) Melyik az az igaz proposíciót, amit tőled hallanunk a leghasznosabb lenne?³³

Ez a kérdés tehát egészen más hozzáállással indul el, és nem egy kéttagú választ vár, hanem egy proposíciót. Ez annyira nem is különbözik a Q4-es kérdéstől, ha jobban megnézzük. Sőt a Q3-asra kimondottan hasonlít. Sider ezzel védi ezt a megoldást:

„A Q3-as kérdésre olyan válasz lehet, mint a "hét", ami semmit sem jelentene a számukra. A Q6-os³⁴ kérdésben nincs ilyen veszély, mivel minden olyan állítás, amely nem tartalmaz elégséges mennyiségű információt ahhoz, hogy egyértelművé tegye a jelentését, nem tartozna az igaz proposíciók közé, amelyekről a legnagyobb hasznunk lenne tudni.”³⁵

Q11 már se nem vonatkozhat önmagára, se nem cselezhető ki a galád angyal által. Nem teheti meg azt, hogy ennyivel válaszol:

(A11) Ez az az igaz kijelentés, amit tőlem a leghasznosabb hallanotok.

³³ „Q6: What is the true proposition (or one of the true propositions) that would be most beneficial for us to be told?” Sider (1997, 101).

³⁴ Az eredeti szövegben Q6 szerepel, ami most a Q11-es kérdésre vonatkozik.

³⁵ „Q3 might have an answer like ‘seven’ that would mean nothing to them. Q6 has no such danger, since any proposition not containing enough information to make its import clear wouldn’t be one of the true propositions that would be most beneficial for us to be told.” Sider (1997, 101).

Ez a válasz biztosan nem lenne a lehető leghasznosabb, így nem válaszolna Q11-re.

Ezt a kérdést pedig még mindig tudjuk egy módon tökéletesíteni. A több tagú válaszból tanulva megtehetjük, hogy bővítünk a kívánt válaszon. Ennek semmi akadálya, ezt Achille C. Varzi 2001-es tanulmánya mutatja be:

(Q12) Melyek azok az igaz proposíciók, amiket tőled hallanunk a leghasznosabb lenne?³⁶

Egy kérdésre több tagú választ is adhat az angyal ez világos. Felmerülhet az a probléma, hogy az angyal válasza örökké tartana. Erre kétféleképpen tudunk felelni. Először úgy, hogy a leghasznosabb kategória bizonyára véges lenne. Éppen eleget tudnánk meg az angyaltól, aki így nem tudna lóvá tenni minket. Másodszor pedig, egy olyan angyal, aki örökkön örökké csak hasznos proposíciókat sorolna, végső soron mégsem lenne igazán hasznos.

Ha ez nem elég magyarázat, találhatunk összetett és bonyolult megoldásokat a kérdésre, amelyek a proposíciós modellt bővítik. Varzi pontosít az első felvetésen, bevezetve a Gödel-számozást³⁷, míg Wasserman és Whitcomb a leghasznosabb tapasztalattal³⁸ (beneficial experience) egészíti ki azt.

Az egyszerűség elvére apellálva én úgy látom, hogy a folytonos, már-már végtelennek tűnő kiegészítés felesleges. Miután megtaláltuk az eredeti paradoxon gyökerét, az a feltételezés, hogy az angyal vagy örökké mondaná a proposíciókat, vagy a leghasznontalanabbaktól haladna a sorolás közben a leghasznosabbak felé, már csak az angyal félreismeréséből fakadnak – azaz abból a vélelemből, hogy az angyal rosszindulatú.

A történet lényegét én abban látom, hogy ráismerjünk e két fontos pontra: a metasztintű kérdések veszélye, hogy referáljanak önmagukra, és a jó kérdések nem feltétlenül rendelkeznek hasznos válasszal. Viszont nem annyira az angyal vélelmezett rosszindulatától, hanem sokkal inkább attól kell tartanunk az angyal személyével kapcsolatban, hogy a hasznosságot mi által ítéli meg.

³⁶ Varzi (2001, 252)

³⁷ Varzi (2001, 256).

³⁸ Wasserman – ,Whitcomb (2011, 155).

Az elemzett kérdésekre az angyal kénytelen lett volna hasznos választ adni, még ha csak egyet is. Ugyanakkor félretéve a propozíciók örökké való sorolását, az ítélet még mindig az ő kezében maradt volna. Ez az ítélet az, ami még gondot okozhat nekünk, hiszen semmiképpen sem tudjuk se befolyásolni, se előre megjósolni. Ahogy az, hogy mi alapján ítélte meg a kérdés „jóságát”, ugyanúgy az is, hogy a hasznosságot kinek a nézőpontjából érti, csakis az ő döntése lett volna. Az sem világos, hogy mi a *számára* leghasznosabb. Egy olyan angyal, aki minden mennybe jutott lélek után dicséretet kap, nyilván azt tanácsolta volna, hogy az emberek ne vétkezzenek.

(P12) Úgy juthat az ember lelke a mennybe, ha az nem vétkezik.

Ugyan ez az emberek számára is hasznos válasznak tűnik, és mi emberek fel sem fognánk, hogy bármilyen önös érdek vezérelné az angyalt, amikor ezt mondja. Talán akkor költözne belénk kétely, ha megsejtenénk, valami az emberiség fennmaradásához szükséges propozíciót is megoszthatott volna velünk. Ebből a nézőpontból bizonyára hasznosabb lett volna azt megtudni, hogy mi segíthet a világméretű éhezés és alultápláltság elleni küzdelemben.

De ha abból indulunk ki, hogy a számunkra hasznos választ fogja adni, akkor bőven van az angyalnak mozgástere. Több lehetséges nézőpont van, legyen az az utilitárius haszonelvűség, a boldogság egoista maximalizálása, a morális tökéletesség elérése – és még sorolhatnám. Az is lehet, hogy olyan dolgot tartunk most hasznosnak, amit húsz év múlva már rég elfelejtettünk, ebben az esetben az angyal a jelenlegi vagy az eljövendő érdekeinket nézze inkább?

Ugyan a történet elején az angyal által felmutatott készségességéből bízhatunk abban, hogy a hasznosabb választ adja, azzal a számunkra evidens nézettel sem értett egyet, hogy a jó kérdésnek hasznos válasszal kell bírnia.

Mi van akkor, hogyha az angyal által adott válasz hasznossága nem egyezik meg morális értékrendünkkel?

(P12') Úgy maradhat a legtöbb ember egészséges a Földön, ha megsemmisítik az egyik kontinenst és minden rajta élőt.

Egy ilyen választ hallva mind meghátrálnánk, és nehéz is belegondolni milyen következményekkel járna. Ez egy átlátszó példa, ami egyértelművé teszi, az angyal ítéletének veszélyét. Vonakodnunk akkor is kellene, bármilyen választ kapunk.

Az biztos, hogy a kis fejtörő megoldása közben azt kénytelenek vagyunk elfogadni, hogy a kérdésünkre a választ egy angyaltól kapjuk meg, aki ugyan őszintén, minden tudását feltárva fog válaszolni nekünk, de motivációját és értékrendjét nem ismerhetjük.

A problémát, hogy nem tudhatnánk, hogy az angyal milyen értékrend alapján ítélné leghasznosabbnak az adott választ, úgy tudnánk orvosolni, hogy mintegy kicsavarnánk a kezéből az értékítélet lehetőségét a következő kérdéssel:

(Q13) Melyek azok az igaz proposíciók, amiket tőled hallanunk a leghasznosabb lenne az alapján az értékrend szerint, amivel mi itt és most rendelkezünk?

Feltéve, hogy saját értékrendjüket a filozófusok valahogyan meg tudnák ismerni, nem lenne rejtett a szempontrendszer, amely alapján a kapott válasz a leghasznosabb lenne. E kérdéssel azonban nem az lenne a fő gond, hogy a filozófusok közössége ne találna valahol a szíve mélyén hasznosnak a választ, amit kap. A probléma most már az lenne, hogy ha a filozófusok közösségének az értékrendje nem szolgálja a valós érdekeiket, akkor csak látszólag hasznos választ kapnak – hiába lennének vele a szívük mélyén elégedettek. Például, ha a filozófusok valójában mind azt kívánják a lelkük mélyén, bárcsak bankárnak mentek volna, vagy valami más „pénzes” pályát választottak volna, ám az is igaz lenne, hogy a meggazdagodás távolabb viszi az embert tulajdonképpeni céljától (mondjuk a mennyországba kerüléstől), akkor az angyal válasza abban állna, hogy feltárja a filozófusoknak a meggazdagodás végrehajtható és csálhatatlan módját, jöllehet e válasz összességében nem hasznukra, hanem kárukra volna. Paradox módon tehát a saját, hasznosságra vonatkozó értékrend középpontba helyezésével a filozófusok az eredeti paradoxont megoldanák, de nem lehetnének biztosak abban, hogy ez valóban hasznos a számukra.

Epilógus

A kikötés- és a különböző hasznosság-központú megközelítések mind képesek kezelni az eredeti paradoxont, bár nem problémamentesen. Ugyanakkor a maga jogán egy érdekes „paradoxon”, hogy ezekhez a belátásokhoz egy haszontalan tekintett és mélyen kiábrándítónak

látszó válasznak köszönhetően lehet eljutni – az angyal válaszána köszönhetően, amit a kéttágú kérdés első verziójára adott. Ezen a ponton felmerül a kérdés: A4 valóban egy rossz vagy egy egészen haszontalan válasz? Hinnünk kell Markosian-nak és Sider-nek? Az én első gondolatom, a történetet olvasva valójában az volt, hogy A4 nem feltétlenül rossz válasz vagy haszontalan. Persze, ha ezzel magabiztosan megelégedtem volna, az nem hagyott volna helyet a további vizsgálódásnak. Ettől függetlenül a Markosian-paradoxon feloldható lenne ezzel az elhatározással. Nem is rejtély, hanem egy vicces kis történet. A csattanó itt egyedül az lenne, hogy a filozófusok nem ilyen válaszra számítottak. Az A4-es válasz ilyen státusza mint hasznos vagy jó azonban csöppet sem egyértelmű, és csak némi reflexió után válhat csak elfogadhatóvá.

Ha le akarjuk fordítani vagy átírni A4-et a lehető legegyszerűbb mondattá, azt így kellene:

(A4') A legjobb kérdés az, amit most feltettél nekem.

Így látjuk, hogy lehet a párokkal is játszodozni ide-oda, de a lényeg ez. Mit tudnánk tovább vinni ebből az állításból? Hol találhatnánk hasznot benne?

Én kétlem, hogy a történetbéli angyal rosszakarató lett volna. Ő egyszerűen válaszolt a kérdésre, amit feltettek neki. Valamiféleképpen biztosította a filozófusokat arról, hogy a legjobb kérdést tették fel. Ugyan ők kiábrándultak az esettől, mégis elégedettek lehetek volna vele, hogy megtalálták a legjobb kérdést. Ha a számukra nem megfelelő választ is kaptak, abban biztosak lehetek, hogy a legjobb kérdést tették fel, amire valójában kíváncsiak is voltak. Vehetjük ezt akárhogy is, egy elismerésnek is akár.³⁹ Egy jelnek, hogy jó úton haladnak a filozófusok. Megnyerték a játékot, kirakták a puzzle-t. Lehet, hogy az angyal válasza még igaz, és jó volt, a filozófusok még nem ismerték fel a hasznosságát.

Összességében a vizsgált paradoxon és a rá adott megoldások köre már-már végtelen. Biztosan akadna olyan is, aki a tárgyszinten maradva az Isten léte kérdése mellett tudna hosszasan érvelni, vagy olyan, aki a szintiszta konzekvencializmusról tudna minket egy kérdés tárgyalása közben meggyőzni. Ez nem csak egy szórakoztató, de elméleti szempontból is termékeny témakör. Tehát végsősoron nem mondhatjuk el róla, hogy a vele eltöltött idő teljesen haszontalan.

³⁹ Scott –, Scott (1999, 331).

Irodalomjegyzék

Markosian, N. (1997). The Paradox of the Question. *Analysis*, 57(2), 95-97.

Scott, A. D. – Scott, M. (1999). The paradox of the question. *Analysis*, 59(264), 331-335.

Sider, T. (1997). On the Paradox of the Question. *Analysis*, 57(2), 97-101.

Varzi, A. (2001). The Best Question. *Journal of Philosophical Logic*, 30(3), 251-258.

Wasserman, R. – Whitcomb, D. (2011). The paradox of the question. *Philosophical Studies*, 154(1), 149-159.

Shi, Y. E. (2021). What is Paradoxical in the Paradox of Question?. *Rerum Causae*, 12(1).